

Filosofisk diskussion runt kriminalvård

De filosofiska ideologiernas skiftningar i historien har gett genklang på hur vi betraktar varandra, och då inte minst hur vi betraktar de kriminella i samhället.

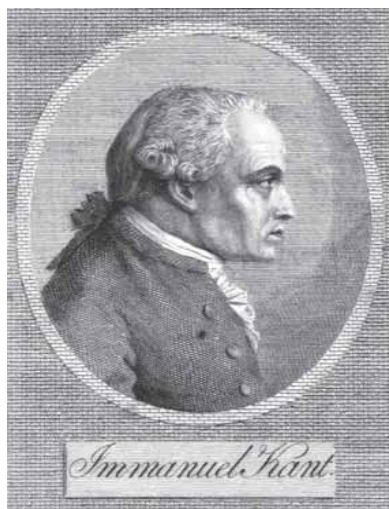
Denna tanke låg till grund, när jag i våras startade en ny ämneskategori på www.filosofiforum.com där temat var "kriminalitet". Forumets användare har här kunnat diskutera fängsvård, brott, och straff. Intresset har varit stort med väl över tusen inlägg. Ämneskategorin kommer att var öppen åtminstone året ut så att så många som möjligt ska få en chans att diskutera detta angelägna ämne. Filosofiforum är Sveriges största sida på Internet där man kan diskutera ämnen relaterade till filosofi. Jag hoppas att jag med följande artikel, där jag belyser vissa tydliga skeenden i filosofin som haft inflytande på fängsvården, kan ge lite inspiration till fortsatt reflekterande.

Det sena 1700-talet präglades av upplysningsfilosofin med Immanuel Kant som frontfigur. Denna filosofi hade en positivistisk inställning till att människan utifrån rationella metoder kan bli en bättre människa. Även Gud skulle underordnas det rationella tänkandet, och inte heller fängelserna kunde vara blinda fläckar. De medeltida grymma kroppsstraffen kunde nu inte längre försvaras då det sågs som irrationellt och föräldrat. Brottsslingar sågs inte längre som statistiskt dåliga människor som skulle piskas till lydighet, utan istället som människor som genom utbildning kunde förbättras. Hand i hand med den vetenskapliga upplysningen fanns också den kristliga förbättringstanken.

I Sverige fick liberalismen sitt genombrott i samband med riksdagen 1840-41 och med detta började en social uppstrukturerad i modern anda. Cellfängelset med isoleringsstraffet kunde minimera det "okristliga" inflytandet från andra kriminella, samtidigt som de lättare skulle kunna omformas att bli funktionella samhällsmedborgare. Cellfängelset blev en uppfostringsanstalt, och syftet var, för att låna Foucault eget uttryck "att forma ett lydnessubjekt".

På 1920-talet skulle en ny filosofisk inriktning börja ta form som skulle få stora konsekvenser - det var existentialismen. På 40-talet skulle debatten om existentialismen slå igenom på

allvar i samhället, inte minst genom den franske filosofen Jean-Paul Sartre. Efter existentialismens genombrott, så låg inte fokus på att individen skulle råda bot och bättring, bli en bättre människa och uppvisa ånger. Snarare skulle människan som individ underkasta sig samhällets strukturalistiska diskurs. Fängsvården, som en förlängning av samhället, var fostraren och individen skulle känna sig övervakad och underställd samhällets krav på effektivisering. Detta kan ses som ett led i kapitalismens effektivisering av samhället i sin helhet. Om behandlingen av fången före upplysningen betonade *kroppsstraffet* i avskräckande syfte, och efter upplysningen *bättring och kunskap*, så betonades nu i stället *kontrollen av* och *frihetsberövandet av* fången. Just frihetstanken var fängsvårdens problem efter existentialismens genombrott. Fångarna kunde inte längre utifrån någon metafysisk grund klandras för sitt beteende, utan straffades enbart pragmatiskt utifrån samhällets rådande struktur och dess upprätthållande normer. Något moraliserande i egentlig mening var filosofiskt sett tandlöst, och någon självvård kunde heller inte längre motiveras.

Idag står vi inför det postmoderna dilemmat som uppstått ur askan av existentialismens upplösande av de metafysiska objektiva idealen. Att enbart avskilja dysfunktionella individer från samhället utan hopp om bättring är ingen humanistisk tanke. På fängelserna idag finns olika vårdprogram, även om kritiken kanske är befogad att vården på vissa fängelser idag är obefintlig, eller i alla fall otillräcklig.

Frågan är om det är vård i dess egentliga mening, eller om intagna i stället straffas och belönas mot att slutligen utveckla ett visst beteende som får dem att upplevas som rehabiliterade. Fängsvården har antagit en mer psykologisk karaktär - i alla fall på ytan. I högre grad så idealiserar vi och gör åtskillnad på "sjuka" och "friska" kriminella, vilket borde vara en självmötsägelse. Vi kan inte låta människor vara som de är då de begår brott mot andra människor, men vi kan heller inte moralisera och tro oss kunna vårda människor så att de blir "bättre". "Bättre" är en objektiv värdering som i slutändan måste kunna förankras i en objektiv metafysik, alltså utifrån samma premisser som under upplysningen på slutet av 1800-talet.

Eftersom vi saknar 1800-talsmänniskans positivistiska inställning får vi i stället finna oss i att människor är annorlunda och att vi genom gemensamma kollektiva kontrakt strävar efter att upprätthålla en viss samhällsordning. I den mån vi inte kan acceptera ett beteende så nödgas vi att genom makt avskilja dessa individer från de individer som dikterar samhällskontraktet och genom olika program försöka normalisera dessa. Det är inte frågan om bot och bättring utifrån någon given sanning, utan enbart utifrån existentiellistiska villkor som dikteras utifrån demokratiska beslut. Vi har alltså ur en filosofisk synvinkel idag kvar samma premisser som på 40-talet, men vi försöker utifrån pragmatiska principer forma det sätt vi vårdar/straffar de kriminella.

Naturligtvis blir en debatt om det samtida fängelset idag mycket mångfasetterad. Även om en generell filosofisk diskurs har influerat vår syn på fängsvården, så råder det en mångfald av tyckande och värderingar som mer eller mindre är filosofiskt förankrade. Vi finner alltifrån att brottslingar är "onda" till att de är offer för sin uppväxt. Kan vi "straffa" brottslingar om vi enbart betraktar dem som offer utan fri vilja att kunna agera annorlunda? Kan vi "vårda" en brottsling med fri vilja som valt att agera? Klart är dock att man inte kan få någon konsekvent och allmängiltig syn på fängsvården enbart utifrån subjektiva tyckanden. Historien utmanar oss att ta ställning, och det är ingen lätt uppgift! Du är varmt välkommen in på forumet för fortsatt diskussion!

nr 122 Johan Ågren

Cellskapsbladet sponsras av

Gävle Offset

Årgång 7, nr 2 sept 2008

Kloka vuxna efterlyses!

Den senaste månaden har vi kunnat följa hur Gävle kommun försöker få de knappa resurserna till skolan att räcka till i en tid när också fler friskolor gör anspråk på anslagen. Ett av sparförslagen är att minska antalet platser i resursskolorna, dit de barn får komma som har behov av extra stöd och hjälp pga trassliga hemförhållanden, koncentrationssvårigheter eller mentala funktionsnedsättningar som t ex ADHD eller Aspergers som hindrar dem från att tillgodogöra sig det en vanlig skola kan erbjuda.

Varje dag försöker vi på Fängelsemuseet påverka och få människor att gå härifrån med nya tankar om brott och straff, och se människan bakom den kriminella individen. Vi vill synliggöra att varje människa bär på en historia, som likt vattnet som urholkar stenen, påverkar den identitet man kan kalla för sitt Jag. Vårt arbete handlar om, att med stöd i kriminalvårdens historia skapa relevans för vår samtid och därmed påverka tänkandet om framtidens brotts- och återfallsförebyggande arbete.

Begär man ett brott ska man självklart få ett kännbart straff, men är det fler fängelser, högre murar och längre strafftider som är svaret på allas böner? Det finns inga enkla och billiga lösningar, men det borde inte vara så svårt att begripa att om man drar ned på resurserna för de barn som kräver mest så

blir resultatet därefter. Det blir fler unga frustrerade individer som känner sig otrygga och osedda, vilket leder till en låg tilltro på den egna kapaciteten samt en urusel självbild. Vad blir det av dem?

För att grovt generalisera, anser jag att man istället för att ständigt bygga ännu flera nya fängelser, borde starta fler resursskolor och öka bidragen till den "vanliga" skolan och de organisationer som arbetar med både resurssvaga vuxna och utsatta barn. Trygga och sedda barn hamnar sällan i fängelser som vuxna. Kloka vuxna som ser, istället för att vända bort blicken när de möter ett otryggt barn, efterlyses!

På de kommande sidorna möter Du artiklar av Ingrid Blomkvist som berättar om våra nya audioguidar, Barbro Sollbe berättar ännu fler historier kring fänggevaldigern Waltner. Johan Ågren, museitekniker på Länsmuseum och sambo med Desirée Kjellberg, skriver om Filosofiforum.com som han driver och där han i våras öppnade upp en diskussion på temat kriminalitet. Elise Hovanta gör reklam för en ny bok av vår medlem Louise Sjöbäck, som handlar om Åkerberg som i början på 1900-talet döms till livstid för flera mord i Hälsingland. Sist men inte minst välkomnar vi Cell-man, en fiffig och uppfinningsrik fånge som skapats av Bernt Karlsson och som kommer att dyka upp lite då och då i Cellskapsbladet.

nr 3 Redaktören

Lars Nylén gästar oss

Torsdag den 6 nov kl 18.00 välkomnas Du till höstens medlemsmöte då Kriminalvårdens generaldirektör Lars Nylén kommer och berättar för oss om sin syn på dagens kriminalvård. Kom och lyssna till denne vår främste av beskyddare och en mycket intressant föredragshållare. Det blir en kväll att minnas, så anmäl din medverkan. Efteråt äter vi den sedvanliga fängsmåltiden. Välkommen!

nr 78 Anders Hedin

Föreningen Fängelsemuseet i Gävle
Adress: Hamiltongatan 3
802 66 GÄVLE
Telefon: 026-65 44 30
Fax: 026-65 44 30
Mobil: 070-628 01 92
E-post: info@fangelsemuseet.se
Internet: www.fangelsemuseet.se

Att bli medlem i FFIG kostar 100 kr/ år för enskild, 150 kr för familj och 300 kr för förening. Betalas in på pg 27 79 94-0.

Föreningsstyrelse
Ordf: Anders Hedin
Sekr & Kassör: Katarina Kallings Nilsson
Ord.fed: Björn Ericsson, Siv Eklöf, Håkan Attius, Sture Johnson, Johan Modin, Eva Granström & Margareta Engwall.
Suppl: Karl-Henrik Ström, Staffan Johnson.
Adjungerad: Peder Mellander, Länsmuseum Gävleborg.

Medlemstidningen Cellskapsbladet utkommer med två nummer per år.
Redaktör: Katarina Kallings Nilsson
Layout: Desirée Kjellberg

SVERIGES
FÄNGELSE
MUSEUM

Fånggevaldigern och hans hustru

Bondsonen Erik Waltner, född 1833 i Vendel i Uppland, blev efter en period till sjöss anställd som fånggevaldiger (fångvakt) vid fängelset i Gävle. Parallellt med detta arbete, och utan att arbetsgivaren tydligen misstuckte, drev han ett eget åkeri med hästar. Hustrun Sofia Stolpe, uppvuxen på en gård i Stjärnsund, skötte familjens kor. De bodde och hade sina djur intill nuvarande Östra skolan. Deras gård (ett tvåvånings och ett envånings bostadshus mot gatan och stall, "fäjs" och andra uthus in mot kvarterets mitt) hade byggts efter stadsbranden 1869. Korna betade på Näringen och drevs dagligen fram och tillbaka.

Om Erik Waltner och hans familj berättades en del i förra Cellskapsbladet. Sondottern Anna-Lisa Fällman, som dog 92-årig 2001, är den som har bevarat och förmedlat familjetraditionen. Liksom i allt som traderas muntligen kan en del nyanser ha ändrats. Men så här var det, enligt henne:

Farfar hämtade flera gånger stortjuvar från Hälsingland. Det var kända personer som Pila-Brita, Spännar-Lars och en som hette Åkerberg. En gång på vintern skulle han hämta dem, eller någon av dem, vid järnvägsstationen i Gävle. Men i Storvik fick man reda på, att det hade samlats så mycket folk vid stationen i Gävle för att se fångarna i sina hand- och fotbojor. Då fick farfar åka till Valbo station med häst och vagn och hämta dem där. Men fångarna, som ju skulle ha åkt tåg ända till Gävle, hade bara sina fångkläder och inga ytterkläder. För att hålla sig varm fick Åkerberg springa efter vagnen, och då togs fotblacken, dvs hans fotbojor, av. (Här på slutet av historien blev alltså en fånge namngiven. Om det var flera med som kanske åkte i vagnen, framgår inte.)

1888, när Anna-Lisas far Gustaf Waltner var tolv år, kom hans pappa fånggevaldiger hem "med hål i huvet". Vid en fångtransport, också med häst och vagn, hade fången gått av för naturbehov, passat på att ta fram en kniv som han hade i stolgången och huggit sin vakt i skallen med den. (Frågan är väl om man verkligen kan ha en kniv i stolgången. Det är inte så frestande att testa. Någonstans hade i alla fall kniven varit gömd.)

Gustaf Waltner hade berättat för sina barn om den sista avrättningen på Gävlefängelset. Den skedde 1893, när han alltså var i övre tonåren. En far och tre söner i Mossbo i Alfta hade blivit fast för hembränning, och i fyllan och villan sköt de ihjäl länsman – som hette Gawell och var bror med den berömda Delsbostintan – och "fjärsman", så framställdes det. Äldste sonen hade gått med kryckor. Ett antal pojkar, inklusive Gustaf, satt på planket till fängelset och tittade på.

Anna-Lisa Fällman med farfar fånggevaldigers matsäcksskrin vid tjänsteresorna och med en byrå gjord av snickarna på fängelset. Den köpte han till sin dotter Emma. Foto Ingrid Landberg 1980.

Detta var en tid när frikyrkor, nykterhetsrörelser och andra folkrörelser blomstrade. Erik Waltner var med och grundade Templarorden, TO, i Gävle 1880. Lokalavdelningen hette Templet 117 Gestrikland. Sexton år senare bildade han Jungfruföreningen, en motsvarande organisation för unga kvinnor. Det gick mycket ordentligt till där, och han brukade följa dem hem på

Fastigheten Norra Centralgatan 21 i Gävle, ägd av Erik Waltner och hans arvingar, försvann när Staketgatsviadukten byggdes. I Storgårn och Lillgärn bodde, i ett antal enrumslägenheter, olika släktingar med familjer och även externa hyresgäster. På fotot från 1966 är Lillgärn (t v) riven, varför man ser uthuslängan bakom. Storgårn t h väntar på rivning. Bilden finns på Stadsarkivet.

kvällarna efter mötena, så att inte fästmän och andra karlar skulle passa på. Men hustrun Sofia var aldrig med på nykterhetsmötena. Hon hade ju så mycket karlar (av de åtta barnen var sex söner, dessutom fanns anställda) och hästar och kor att sköta om. Nykterhetsföreningarnas medlemmar fick inte befatta sig med alkohol, men Sofia måste alltid ha en flaska brännvin hemma att bjuda drängarna och skjutskarlarna på. Det ingick i deras tjänsteförmåner. Men själv var hon alltid nykter...

Sofia var analfabet. Det var inte allmän skolplikt i hennes barndom, och det hade varit för långt för henne att traska från hemmet till Stjärnsunds skola. Ofta var det sonen Gustaf som fick skriva åt henne, om det behövdes.

Enligt Anna-Lisa Fällman hade hennes farmor Sofia sju skinn på näsan. En gång kom en gumma in till henne på Norra Centralgatan (den hette Quartersgatan på den tiden) och sa: "Eran ko har skitit på vår trottoar." Då tog farmor disktrasan och slog gumman i ansiktet med den. Erik Waltner tillhörde nykterhetsrörelsen så länge han levde. Han dog 1921, låg i kökssoffan och somnade. Tre månader tidigare hade hustrun ramlat på gården och dött med en vedknippe i famnen.

nr 12 Barbro Sollbe

"Åkerberg sedd på mordtrakten"

Inom kort utkommer Louise Sjöbecks bok om Mördar-Åkerberg. Flera av Fängelsemuseets vänner har redan förbeställt boken och tålmodigt väntat sedan i våras. Men nu är väntan strax över, eftersom flertalet efterfrågade bilder som kompletterar den utomordentligt intressanta texten nu äntligen finns med i boken.

Berättelsen om den man som kommit att kallas Mördar-Åkerberg berör inte bara Hälsingland, utan är även en angelägenhet för alla som intresserar sig för historia i allmänhet och kriminalhistoria i synnerhet.

Boken följer Åkerberg från hans födelse i Ovanåker, via hans många försök att ägna sig åt handel och jordbruk i bland annat Ljusdal, till dess hans något mera ostadiga levnad startar i och med den växande familjens krav på bättre ekonomi. Efter flera affärer med bland annat olaglig brännvinsbränning och småstölder hamnar han i fängelse, frun på fattighuset och sedan på hospital i Uppsala och Härnösand, medan barnkullen skingras bland släktingar och andra godhjärtade.

Lönnkrogen i Offerberg i Undersvik hos Pila-Brita blir ett extra hem för Åkerberg, som annars vanligen traskar bygderna runt i Hälsingland och Dalarna och försörjer sig med diverse ströjobb, småstölder och lyckade kortspel.

När det hösten 1901 begås två dubbelmord i Isbo i Delsbo och Lill-Kurland i Arbrå, anlitar landshövding Hamilton kriminalkommissarie Köhler för att städa upp i härvan av mord, stölder och mordbränder som kommit att kallas Hälsinge-livet. I jakten på mördaren eller mördarna tillfångatas Åkerberg. Enligt dåtidens gärningsmannaprofil passar Åkerberg in som hand i handske på mördaren.

Trots knappa bevis i en mycket skakig beviskedja med bland annat förtal, mened, betalda vittnen och en sannrömmerska i huvudrollerna, häktas Åkerberg och kommer att tillbringa 34 år av sitt återstående liv i fängelse.

Men vem var egentligen skyldig till mordet? Louise Sjöbeck lämnar frågan öppen för alla läsare att själva dra sina slutsatser, för Åkerberg erkände aldrig något av de påstådda brotten.

nr 62 Elise Hovanta

Boken kommer troligen ut i okt, till ett ca-pris på 230:-. Kan beställas direkt hos Knights Förlag på e-post info@stigfinnaren.nu Tel/fax 0291-700 28 Fängelsemuseets medlemmar kommer att erbjudas boken till ett förmånligare pris.

Audioguiderna testklara!

I samband med Å-Natta sjösattes pilotversionen av vår nya audioguide! Den är kostnadsfri och passar Dig som ogärna läser utställningstexter eller föredrar att gå runt på museet i egen takt. Du kan låna en audioguide på museet eller lyssna och ladda ner audioguiden från vår hemsida till Din egen mobiltelefon eller mp3spelare. På plats instruerar givetvis museivårdarna hur mp3spelaren fungerar, och i utställningarna finns siffror utplacerade som motsvarar de olika ljudspårerna. På slottshäktet finns nio ljudstationer och på cellfängelset fjorton. Lyssnar man på samtliga spår tar audiovisningen ungefär en halvtimme.

Responsen på audioguiden har under sin premiärhelg varit god. Många har tyckt att det har varit avkopplande att lyssna istället för att läsa, och en person som besökt oss tidigare tyckte att han såg utställningen på ett nytt sätt och lade märke till saker han inte tänkt på vid tidigare besök. En pensionärsförening som besökte oss blev förtjusta i audioguiden som medium och bestämde sig för att hålla utkik efter sådana på museer i fortsättningen.

Vi välkomnar synpunkter. Vad berör och vad upprör? Är det något Du vill veta mer om, eller saknar Du något annat? Välkommen att komma hit och prova!

nr 191 Ingrid Blomkvist

